

Nove knjige

Senahid Kahrimanović, Moja Zona odgovornosti, BZK „Preporod“ Gračanica 2008.

Naslov knjige, osim što u potpunosti određuje i odgovara sadržaju koji se u njoj prezentuje – nakon prvih stranica čitanja, pa i letimičnim uvidom u sadržaj knjige, bez obzira što autor možda o tome nije ni razmišljao, doživljavamo kao sintagmu – simbol jednog vremena kada je u Bosni i Hercegovini doista bilo stani-pani. Ma koliko kao fraza bila istrošena, pogotovo u ratnom vremenu i kao vojnička ili novinarska odrednica (sjećamo se: „U zoni odgovornosti toj i toj dogodilo se to i to...“), u ovom rukopisu ona se zaista doima kao simbol jer se našla u naslovu jednog toplog kazivanja o ljudima koji su polahko „klicznuli“ u rat, a da nisu bili ni svjesni šta je zapravo, to što se iza brda valja. Kao neposredni sudionik, autor u ovoj knjizi opisuje sudbonosne događaje s početka rata u Bosni i Hercegovini (1992.-1995.), koji su se odigrali na jednom malom prostoru,

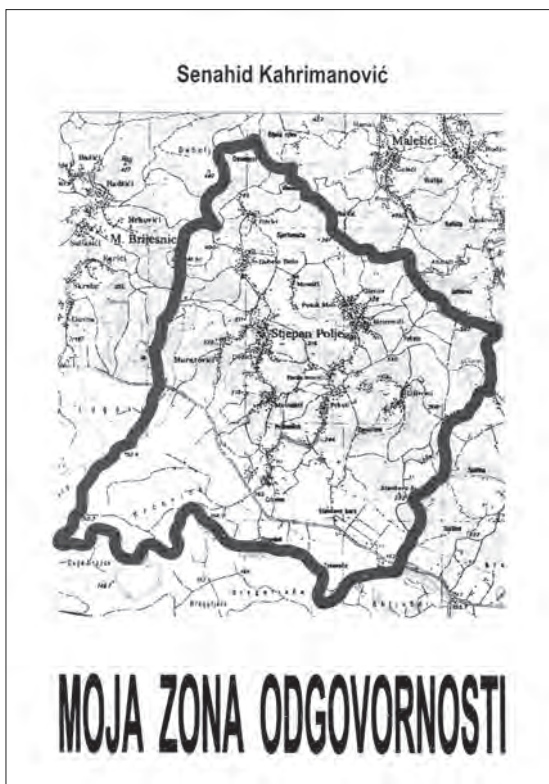
nešto širem od njegove mahale, od njegove mjesne zajednice, koju u simboličnom smislu i doživljava kao dio svoje zone odgovornosti. Konkretnije, radi se o periodu od kraja avgusta 1991. godine, do kraja marta 1993. godine.

Autor nas je ovom knjigom podsjetio i vratio u nesretno vrijeme za BiH kada su je dijelili i čerečili i kada su je i ne pitajući one koji su živjeli u njoj, svojatali i u njoj uspostavljali neke svoje zone odgovornosti, svoje interesne sfere, svoje krajine i pokrajine «saove» i «haove». Za nas koje niko ništa nije pitao bilo je to «smutno doba» vrijeme slutnji, strahova i nadanja da nas ipak neće zadesiti ono najgore. Pošteno je priznati, kako i autor na više mjesta u knjizi to ističe i pokazuje, da smo bili zbunjeni, da smo se teško snalazili, da mnoge stvari nismo mogli u početku razumjeti. Mali ljudi mogli su samo slutiti šta ih čeka i nadati se da im se ipak neće dogoditi ono najgore... Dok je tutnjalo po Hrvatskoj, ovdje se prijateljski razgovaralo s komšijama preko Spreče u pokušaju da se

sačuva mir. Dirljive su scene, opisane u ovoj knjizi, tih zvaničnih i nezvaničnih susretanja po Stjepan Polju, Skipovcu i Karanovcu, dirljivi su ti ljudski naponi da se neka-ko očuva mir, da se sačuva komšija od komšije—koji će se nakon tih očajničkih pokušaja—za nekoliko dana kad, je uprkos svemu guhnulo, ipak gledati preko nišana.

Bilo je to vrijeme kada je svako u sebi tražio svoju zonu odgovornosti—prema sebi i svom obrazu, svome komšiji, svojoj zemlji. Tražiti zonu odgovornosti u sebi, a prema sebi, bilo je mnogima mnogo teže nego uspostavljati zone odgovornosti u nekom vojničkom ili političkom smislu. Svako ko je preživio to vrijeme nosi u svom srcu i svom sjećanju svoju zonu odgovornosti. Svoju zonu odgovornosti autor je ispisao na stranicama ove knjige po nekim svojim ličnim bilješkama i protumačio onako kako mu se sve to urezalo u sjećanju. Ispisao je, zapravo, jednu toplu ljudsku priču, ma koliko bilo surovo vrijeme u kojem se sve to događalo. Iako bi po formaciji, kao predsjednik Kriznog štaba MZ Stjepan Polje trebalo da bude «glavni junak ove knjige», autor to nigdje posebno ne naglašava, čak bi se reklo da tu činjenicu namjerno izbjegava, pod opterećenjem, u osnovi ispravnog razona: glavni junak u tim teškim vremenima bio je sav ugroženi narod, a ako baš treba tražiti pojedince, onda su glavni junaci bili oni kojih više nema među nama.

U prvom dijelu knjige, podsjećajući na glavne (do sada poznate) historijske činjenice o Stjepan Polju, autor se trudio da bar fragmentarno pokaže kako su Bošnjaci Muslimani iz ovih krajeva vječito ginuli za

tuđi račun i tuđe interese—sve do posljednjeg rata, kada su istinski stali u odbranu Bosne kao svoje domovine i uistinu svoje zone odgovornosti. Time je posredno uspio da naglasi historijsku dimenziju događaja u kojima je sam učestvovao.

Kao i svako svjedočenje je memoarsko kazivanje, ni ovo nije bez subjektivnih opterećenja, subjektivnog tumačenja i opisivanja pojedinih likova i događaja, ali je na svakoj stranici vidljiv napor autora da sve to svede, ako ne na najmanju, a ono barem na razumnu mjeru. Možda je na taj način nekome nanio i štetu, ali sigurno bez svjesne namjere. Tako treba i shvatiti neke oštrije kritičke tonove, naročito, prema onim odozgo, njegove oštre zamjerke, pa i otvorene sukobe sa lokalnom „vojnom strukturom“, koja nema ili neće da ima razumijevanja za muke civilnog sektora u ratnim

uslovima, ponegdje jasno izraženu političku pristrasnost, neke oštrije zamjerke sugrađanima...

U glavnom dijelu knjige autor, dakako i na osnovu svojih službenih bilješki, kao predsjednik kriznog štaba) opisuje atmosferu u svojoj mjesnoj zajednici uoči samog rata, te ličnosti i događaje s početka rata – iz ugla predsjednika Kriznog štaba koji se iznenada našao u centru zbivanja, koji je iznenada postao važan i prevažan u svojoj sredini, ponijevši golemo breme odgovornosti, dakako za svoju zonu odgovornosti, potpuno nespreman za izazove vremena koje nije mogao ni sanjati. A ko je to, uopće, bio spreman?

Prema sadržaju, naslov ove knjige mogao bi da glasi: kako je počeo rat u mojoj mahali ili u mom sokaku. Kao odgovor na ovo pitanje, autor opisuje dramatične događaje u Stjepan Polju s proljeća 1992. godine, kao graničnom selu prema srpskom Ozrenu, na glavnoj saobraćajnici kojom su tutnjali ratni konvoji između Beograda, Banja Luke i Knina, diverzije na kuću Tajiba Omerdića, tadašnjeg načelnika Policije, diverzije po Karanovcu, svakodnevna pucnjava i obračuni na pomenutoj cesti, otmice, kidnapovanja i zaustavljanja vojnih konvoja... Protagonisti tih događaja su mali ljudi iz našeg komšiluka, neki periferni likovi koji će uskoro postati heroji, komandanti, predsjednici, koji će nešto kasnije ući u legendu kao što je npr. Bajbaga. Autor ih ne glorifikuje niti uvećava njihove zasluge, on jednostavno kazuje o njima, rekao bih pošteno svjedoči.

U čemu je vrijednost ove knjige?

Prije svega, ovo je jedno od rijetkih svjedočenja o tim na oko sitnim događajima na mikro-planu, na samom prelazu iz mira u rat, iz jednog stanja narodnog duha u drugo, priča o malim ljudima u vr-

tlogu velikih događaja, ispričana razumljivim, dopadljivim jezikom i stilom – kao da nam neki dedo priča priču – pregledno i jasno, dokumentovano i potkrijepljeno poznatim likovima i njihovim imenima. Posebnu pažnju zaslužuje jezik i stil tog kazivanja, koje karakteriše: neposrednost, prisnost, kratka i jezgrovita rečenica, oštra misao, spretno upotrijebljen narodni izraz ili fraza. Izdvajamo potresne scene tragične bitke na Zečevom gaju koje nam kao jedan od aktera tih događaja autor dočarava sa golemim emocionalnim nabojem, u fragmentima koji čitaoca ne mogu ostaviti ravnodušnim.

Iako na mnogim mjestima lirski intonirana, ova knjiga je svojevrsan dokument o prvim lokalnim institucijama koje su se organizovale u obliku kriznih štabova mjesnih zajednica, sa zadatkom da osujeće ili spriječe ono najgore. Krizni štabovi su od kraja 1991. do početka 1992. godine na ovim prostorima uspostavljeni samo kao političke (ilegalne) institucije, da bi tek kasnije, negdje sredinom aprila 1992. godine bili zvanično proglašeni kao prve vojno-obrambene teritorijalne strukture. Najvažnije je da u njihovoj djelatnosti nije bilo ničega o čemu se danas ne bi moglo govoriti. Zona odgovornosti za Bosnu i Hercegovinu, nije siva zona koje bi smo se trebali danas stidjeti. Naprotiv. Taj prelazni period u našoj historiografiji, ne samo lokalnoj, još uvijek nije u dovoljnoj mjeri rasvijetljen. Ova knjiga značajan je prilog u tom pravcu. To je ono što ovaj rukopis izdvađa od već sada izuzetno obimne memoarske i historiografske literature koja se bavi neiscrpnom tematikom posljednjeg rata na prostoru Bosne i Hercegovine. (*Ratna priča o Stjepan Polju: krupne obaveze i sitna politika, Izvod iz recenzije*)

Dr. sc. Omer Hamzić

**Omer Hamzić, Rusmir Djedović,
Lukavica kod Gračanice—historijska
monografija, Bosanski kulturni
centar Gračanica, 2008.**

Historičari se rijetko bave proučavanjem historije manjih naselja, gradova i sela, pa su rijetke i knjige poput monografije *Lukavica kod Gračanice*. Knjiga je tematski sastavljena iz dva dijela. Prvi dio, kojeg je napisao prof. Rusmir Djedović sastoji se iz tri poglavlja. Prvo poglavlje pod nazivom «Geografski okviri istraživanja» se odnosi na geografski položaj Lukavice, njene prirodne i geografske karakteristike, naziv i granice, itd.. U drugom poglavlju su izneseni podaci o Lukavici kroz stariju historiju, od srednjeg vijeka do kraja osmanske vlasti. Osmansko doba je podijeljeno na tri dijela i to: osmansko osvaja-

ljeće) i kasniji osmanski period (18. 19. stoljeće). U posljednjem poglavlju prvog dijela su izneseni podaci o mahalama i najvažnijim porodicama u Lukavici u krajem 19. i početkom 20. stoljeća.

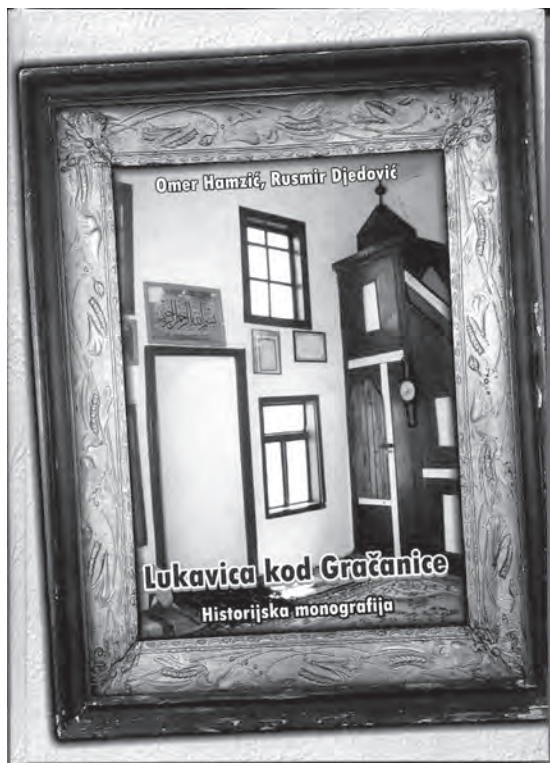
Drugi, po obimu, veći dio knjige, čiji je autor dr.sc. Omer Hamzić, odnosi se na period od 1878. sve do današnjih vremena. Sastoji se iz šest poglavlja, u kojima je obuhvaćen period od austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, preko vremena između dva svjetska rata, Drugog svjetskog rata, vremena 1945.–1990., rata i agresije 1992.–1995. i vremena nakon Dejtonskog mirovnog ugovora. U ovom dijelu knjige su izneseni brojni dosad nepoznati podaci o političkim i društvenim kretanjima i događajima, ali i o kulturološkim i privrednim prilikama lukavičkog kraja. Ovaj dio rada je najvećim dijelom nastao na osnovu primarnih historijskih izvora, arhivske građe i zapisanih izjava.

Knjiga «Lukavica kod Gračanice – historijska monografija» u svakom slučaju predstavlja važan pomak za poznavanje naše lokalne historije, ali takođe i koristan doprinos cjelokupnoj bosanskohercegovačkoj historiji.

Šefika Izeroski, prof

**Vehid Gunić, Pisma u
budućnost, „Planjaks“, Tešanj
2008.**

Kad god nešto čujem o Vehidu Guniću, ili ga tu i tamo sretnem, obično u nekoj obostranoj, savršeno uzaludnoj žurbi, sjetim se jedne misli nobelovca Ive Andrića, navodim je po sjećanju: “Nikada se neću dovoljno nagledati ljudskih lica.” Siguran sam da to isto misli i osjeća i Vehid. Ni on ih se ne može

nasititi. Vehid kao da ništa drugo u životu nije ni radio do putovao tragajući za novim i novim ljudskim licima, za onim što ona već na prvi pogled otkrivaju, a mnogo češće skrivaju. Sa strašću istraživača, vođen neutoljivom novinarskom radoznalošću, zapisivao je svoje lične doživljaje i kazivanja mnoštva likova koje je tokom života upoznao, od onih iz svoje ulice, do ljudi koje je sretao u dalekim tuđim zemljama. Vehid je u svima njima tražio ono što je zajedničko svim ljudima svijeta. Ne poznajem ni jednog drugog novinara sa ovih prostora koji mu je u tome ravan.

Pred nama je Vehidova četvrta knjiga zapisa o savremenicima, koju je autor naslovio *Pisma u budućnost*. Četiri knjige čine pravu malu enciklopediju najrazličitijih likova sa širokih prostora. Među njima su državnici i umjetnici, privrednici i vrhunski sportisti, popularni pjevači i novinari, glumci i slikari ...

Autor je, kako rekoh, ovoj knjizi dao naslov *Pisma u budućnost*. Naravno, budućnost ne pripada savremenicima, ali upravo je to podstaknulo Vehida da svoja *Pisma* već sada pošalje na neke nama nepoznate i daleke adrese, koje će postojati i na koje će njegova "pošta" sigurno stići. Mnogi od Vehidovih likova u međuvremenu su ostarjeli i pogurili se. Neki su, na žalost, već mrtvi. Ali ako su nestali iz naše životne svakodnevice, iz našeg vidokruga, naći ćemo ih u Vehidovim knjigama, koje ne dopuštaju da ih prekrije prašina zaborava. Bošnjački ljetopisac i narodni pisar, znameniti Mula Mustafa Bašeskija, shvatio je važnost zapisanog, pa je stavio na papir svoju čuvenu misao: "Što se pamti nestaje, što je zapisano ostaje." Tako i Vehidovi likovi nastavljaju da traju u njegovoj knjizi. Ali ne kao spomenici, već kao ljudi koji će nekim budućim čitaocima biti bliski kao

da su živi. Vehid je ostavio svjedočanstvo o tome šta su junaci njegovih zapisa bili i značili u svom vremenu, u čemu su nalazili smisao života i kako su doživljavali svoje vrijeme i svijet oko sebe.

Ne kaže se slučajno da je život svakog čovjeka roman. Pa ako uzmemo da je to apsolutno tačno—jer svako od nas s razlogom misli da je njegov život, kako se to u narodu kaže, "za romana"—onda u ovoj knjizi imamo više od 90 skiciranih romana. Nema smisla da navodim imena svih Vehidovih likova, ali kako sam ja večeras u Gračanici gost, pristojnost nalaže da pomenem dvije, svima vama dobro znane, izuzetne ljudske figure—Nusreta Helića i Safeta Pjanića. Ako možda ne znate ko je Nusret Helić, onda sigurno znate ko je Daso, čovjek koga svi znaju gotovo isključivo pod tim nadimkom, a malo ko pod njegovim pravim imenom. Vehid je zabilježio anegdotu koju mu je Nusret ispričao: "Ovdje me pokatkad ljudi koje poznajem pitaju, kad im nešto treba: Će mogu naći Nusreta Helića?"

Ja nisam, da tako kažem, iz tog filma, sa znanjem iz ekonomije slabo stojim, ali znam koliko je danas čovjeku teško da osigura hleb sebi i porodici. A koliko je tek sposobnosti potrebno da se hiljadama ljudi osigura egzistencija. To je briga političara i privrednika, ali mnogi toj zadaći nisu dorasli. Čitajući novine, bio sam impresioniran onim što su Helić i Pjanić učinili za ovaj kraj. Nusret, koji je kao načelnik Općine sa žarom i znalacki stvarao uslove za privredni prosperitet Gračanice, i Safet, koji je kao privrednik sa isto takvim žarom i umijećem znao da iskoristi te pogodnosti. Tvornica obuće *Fortuna* pravi je dragulj u inače neveselom privrednom pejzažu naše zemlje. Nusret i Safet svojim djelom potvrđuju staro pravilo da točak prosperiteta

pokreću izuzetni pojedinci.

Ovih dana se u Pekingu održavaju Olimpijske igre, najveći skup sportista iz cijelog svijeta. Ne mogu a da tim povodom ne pomenem još jedan Vehidov lik. To je Mate Parlov, jedan od najvećih asova svih vremena sa južnoslavenskih prostora, svjetski i olimpijski prvak u boksu. Parlov je nedavno preminuo u šezdesetoj godini. Ne pominjem ga zbog njegovih titula i medalja, već iz jednog posve drugog razloga. S Matom je krajem prošlog vijeka u Puli razgovarao jedan njemački novinar. Pitao ga je, pored ostalog, da li je on nacionalista, što je tih godina u Hrvatskoj bilo vladajući trend. "Gospodine, ja sam bio svjetski prvak u boksu. Kako ja mogu biti nacionalista", odgovorio mu je Parlov. Nacionalisti ne vole da čuju ovu priču, ali to je tako.

Elem, kud god krenuo, i gdje god pošao, Vehidova radoznalost slijedi ljudski trag. Svima nam je poznata anegdota o starom grčkom mudracu Diogenu. Diogen je u po bijela dana išao atinskim trgom s fenjerom u ruci. Kad su ga pitali šta traži, odgovorio je: "Tražim čovjeka." I eto, došlo takvo neko vrijeme kad i na ovim našim prostorima s Diogenovim fenjerom u ruci moraš tražiti čovjeka. Čovjeka koji je izgubio svoju individualnost. A time je izgubio i sebe i drugog čovjeka.

Kad je Jugoslavija, zaslugom Slobodana Miloševića, počela da nestaje u krvi i pepelu, to je za mene, kao i za mnoge druge, bio veliki šok. Osjetio sam da gubim veliki dio sebe, svog ličnog identiteta. Kao Srbin, cijeli sam život proživio među Bošnjacima i Hrvatima, i ne samo među njima. Imao sam prijatelja i među Slovencima, Albancima, Crnogorcima... Kao mlad novinar, volio sam da idem među Cigane. Od svakoga sam uzeo ponešto. A kad se

desio taj istorijski lom, razmišljao sam o tome da Srbima vratim njihovo, Hrvatima njihovo, Bošnjacima njihovo, isto tako i Slovencima, Crnogorcima i Makedoncima njihovo, a meni šta ostane. Ali za takvo što bio sam već star. Osim toga, znao sam da bi me to strašno osiromašilo.

Čovjek individualac izgubio se u velikoj masi i svoj identitet ograničio na etničku i vjersku pripadnost. A zajedno s čovjekom izgubljena je i ljudskost, pojam koji obuhvata iskrenost, nesebičnost, toleranciju, ljubav prema drugom čovjeku i još mnogo toga što ljudsko biće čini plemenitim. I jedino ta ljudskost može spasiti teško razoreno bosanskohercegovačko društvo, ona mu je potrebija od bilo kakvih političkih dekreta i odluka.

Gubitkom ljudskosti izgubljen je i naš identitet, iako mnogi od nas nisu toga svjesni. Jer identitet svakog čovjeka je, po mom dubokom uvjerenju, mnogo više od puke etničke i vjerske pripadnosti. Novi naraštaji Bošnjaka, Srba i Hrvata jednog će se dana možda osjećati Evropljanima isto koliko Bosancima i Hercegovcima. I zato, ali ne samo zato, ne mogu pristati na jedan jedini identitet, onaj krvni ili vjerski. Naravno, to nipošto ne znači da u ime duha kozmopolitizma treba potisnuti vlastito porijeklo i vlastitu kulturu. Kosmopolita ne možeš biti bez vlastitih korijena. Međutim, svaka pročitana knjiga, svaki novi prijatelj, svaka kultura i civilizacija koju smo upoznali, svako proživljeno iskustvo i još mnogo toga—naš je životni prtljag i naš identitet. Drugi nas obogaćuju i čine onim što jesmo.

Zato je Vehid Gunić bogat čovjek, a ovom svojom knjigom obogaćuje i sve nas. Hvala mu na tome i čestitam mu, sa željom da sa istom radoznalošću nastavi da traga za novim ljudskim licima.

Gojko Berić (Pred ljudskim licem)

**Dr.sc. Zijad Dažfić,
Poduzetnička ekonomija, Mala
i srednja preduzeća u funkciji
restrukturiranja tranzicijskih
privreda, „Denfas“ Tuzla, 2006.**

Fenomen ekonomskog neoliberalizma etabliran na prostranoj osnovi nekada vladajuće paradigme ortodoksne teorije koja je, otkako je napadnuta i skinuta s institucionalnog trona 30-ih i 40-ih godina 19 stoljeća, dočekavši uzmak teorije i prakse suparničkog kejnzijanizma, dotjeran mjerama deregulacije, privatizacije i popravke budžetske slike i podsticajna preduzetništva malih i srednjih preduzeća, ponovo zavlada. Prvi put u povijesti neoklasična paradigma, postala je zajedničko opće teorijsko utemeljenje utiranja puta kako rekapitalizacije visokorazvijenih tržišta zapadnih zemalja, tako i izgradnje *emerging markets* zemalja u razvoju i nekadašnjih komunističkih zemalja (K. Hodžić, 2003).

Preduzetnička ekonomija, zapravo, čini krucijalnu tačku tranzicione paradigme, a liberalizam glavnu ideološku vodilju ekonomskih politika tranzicionih zemalja. Kao tržišni poredak koji se temelji na privatnom vlasništvu i ugovornom angažmanu najamnih radnika, uz profit kao osnovni motiv i pokretačku snagu ekonomskih aktivnosti kapitalista, kapitalizam se, progresivno razvija, i to prema sve višoj razini ekonomske racionalnosti. Ovaj (tržišni) mehanizam koji tjera čovječanstvo prema racionalnosti nije razum, nego *sebični antagonizam*: čovjekova kompetitivnost i taština, njegova želja da dominira i upravlja. Ovo su izvori društvene i individualne kreativnosti koji zakonomjerno osiguravaju stalni ekonomski rast i razvoj.

Kako se ovo dešava? Utemeljenje tr-

žišnih odnosa u ekonomskom sistemu i ekonomskoj politici vrši snažan i svestran uticaj na sve oblasti ekonomskog života. Tržišno društvo pruža prednosti individualističkog poretka sa slobodnim tržištem i privatnom (preduzetničkom) inicijativom, sa profitnim motivima koji naj snažnije i najpostojanije utiču na čovjekovo racionalno ponašanje.

Još je A. Smit (1776.) ustvrdio da je preduzetnikova borba za profit isključivo zaslužna za efikasnije načine proizvodnje, odnosno da *nevidljiva ruka* postaje snaga koja vodi pojedince da rade u sopstvenom interesu, tj. vodi ljude da budu *preduzetnici*.

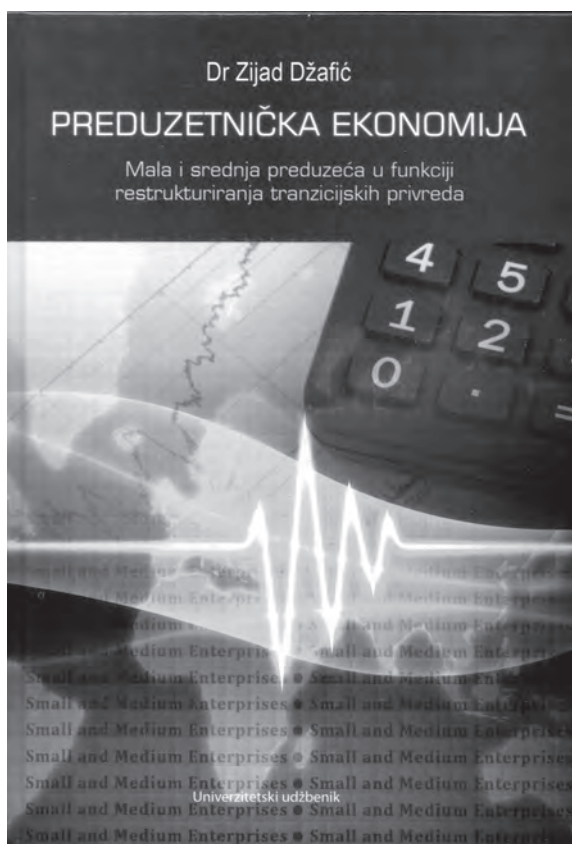
Smitova ideja je jednostavna: za proizvode i usluge u oskudici, pojedinci će, ukoliko ih trebaju, biti spremni da za njih plate. Preduzetnici, u trci za profitom, uvijek traže takvu priliku. Kadgod su troškovi proizvodnje niži od prodajne vrijednosti ili postoji jeftiniji način proizvodnje od onog koji se koristi u drugim firmama, preduzetnik će biti u stanju da ugrozi konkurentske firme i ostvari profit. "Traganje za profitom od strane preduzetnika stoga predstavlja traganje za efikasnijim načinima proizvodnje i novim dobrima koja će više zadovoljavati potrebe potrošača." Profiti su, zapravo, i poluga i mamac *promjene*: oni su poluga budući da profiti, kada se investiraju, stvaraju *promjenu*; oni su mamac budući da preduzetnici uvijek iznova mijenjaju svijet u cilju stvaranja više profita (S. Bowles, R. Edvards, 1985).

Dakle, konkurentne snage vode ka višem stepenu efikasnosti, budući da konkurencija pruža značajan podstrek *inovacijama*. Tržište sa svojim osnovnim funkcijama je svojevrsan filter i čistilište u kojem prosperiraju bolji, a iščezavaju slabiji. To je svojevrsna *tržišna civilizacija*, pa

neki govore i o *tržišnom društvu*. Savremena ekonomska nauka je svojevrсна civilizacija građana, njihovog života i rada u društvu i svijetu koji ga okružuje (V. Vukmirica, 1996.). Štaviše, neki autori smatraju da tržišni mehanizam upravo pokazuje zašto treba očekivati revoluciju u smjeru ekonomskog i političkog liberalizma, što kapitalizam čini neizbježnim.

Preduzetništvo se danas smatra bitnim faktorom ukupnog društvenog napretka (četvrti proizvodni faktor, pored rada, kapitala i prirodnih resursa). Doprinosi društvu velike koristi poticanjem ekonomskog rasta povećanjem efikasnosti korišćenja resursa, stvaranjem novih tehnologija, proizvoda i usluga, te razvijanjem tržišne konkurencije.

Iako je prva pretpostavka za razvijanje preduzetništva–konkurentsko tržište, važnu ulogu u podsticanju preduzetništva ima država. Upravo stoga, razvijene ekonomije i karakteriše povoljan ambijent i razvijena infrastruktura za preduzetništvo (stimulativni poreski propisi, oslobađanje od različitih dažbina, besplatne savjetodavne usluge pojedincima koji startaju s biznisom, krediti pod povoljnim uslovima i si.). Nasuprot tome, bosansko-hercegovačka politička i ekonomska državna organizacija nije kompatibilna sa tržišnom privredom, pri čemu je uveliko narušen *Hayekov princip ekonomske slobode* kao mogućnosti nesputanog djelovanja pojedinca, odsustvo državne prinude i prisile, odsustvo ograničavanja izbora i djelovanja u proizvodnji i potrošnji dobara i

usluga i slobode kao djelovanja u okviru zakona. Nije pomoglo ni to što je zemlja u nadzoru međunarodne zajednice podvrgnuta mjerama standardnog tranzicijskog paketa koji reprezentuje tržišne reforme. Nacionalno podijeljena privreda, teško ostvarivanje svojinskih prava (vidno izraženo kroz “povratničke probleme”) i destimulativna fiskalna politika, govore o zapriječenim ekonomskim slobodama¹ te u krajnjem ishodu o teško ostvarivoj tržišnoj privredi na ovim prostorima.

Ova knjiga mladog autora, dr Zijada Džafića, docenta na Ekonomskom fakultetu u Tuzli, “Preduzetnička ekonomija”

1 Na mjernoj ljestvici ekonomskih sloboda u svijetu BiH je u posljednjih pet godina, konstantno, u grupi “pretežno neslobodnih zemalja”

svojevrsna je anatomija *preduzetničke ekonomije* kao sistema institucija, pravila, običaja i tradicije koja motiviše kritičnu masu ljudi da uđu u sopstveni biznis i da se ponašaju preduzetnički, tj. da unapređuju posao kojim se bave. Rukopis je, zapravo, prerađena i dopunjena autorova doktorska disertacija “Mala i srednja preduzeća u funkciji restrukturiranja tranzicijskih privreda sa posebnim osvrtom na BiH” odbranjena na Ekonomskom fakultetu u Tuzli krajem 2005. godine.

Uvodeći u problematiku preduzetništva, autor, prvo, na popularan i koncizan način daje objašnjenja o značaju i potrebi definisanja malih i srednjih preduzeća i identifikiranja kriterija za njihovu klasifikaciju. Potom predstavlja institucionalno okruženje, tržište i osnovne karakteristike malih i srednjih preduzeća u razvijenim zemljama, sa analizom promjena u okruženju koje su rezultat sve bržeg razvoja društva, a koje se odnose na globalizaciju i internacionalizaciju u poslovanju, te procese ekonomske i političke integracije i regionalizacije. Prenose se iskustva tržišno razvijenih zemalja u promociji SMEs i preduzetništva. Poseban naglasak daje se specifičnostima razvoja SMEs u pojedinim zemljama Evrope, zatim prednostima i nedostacima SMEs u odnosu na velika preduzeća. Slijedi detaljno obrađen proces restrukturiranja privreda u zemljama koje su sa uspjehom završile svoje tranzicione procese, kao što su Mađarska, Češka, Slovačka i Litvanija. Uspješnost preduzeća u tržišnim uslovima predominantno određuju atributi, kao što su SMEs, preduzetništvo, kompetentnost, fleksibilnost i otvorenost za učenje. Nakon toga, autor obrađuje neke aspekte restrukturiranja bosanskohercegovačke privrede. Pri tome, on govori o vlasničkoj transformaciji predu-

zeća i modelima privatizacije u BiH, zatim o finansijskom restrukturiranju preduzeća, tržišnom, organizacionom i tehnološkom restrukturiranju. Autor usvaja tezu da privatizacija u BiH nije dala očekivane rezultate. U prvom redu, privatizacija je dala doprinos stvaranju tzv. “etničke privatizacije”, čime je doprinijela daljnjoj podjeli već podijeljenog ekonomskog prostora, čemu je doprinio nedostatak krovne normative o privatizaciji na državnom nivou. U kritičkom osvrtu na ove i slične pojave u procesu privatizacije, autor se zalaže za gradualistički metod privatizacije.

U nastavku se elaboriraju makroekonomski i mikroekonomski aspekti procesa tranzicije, analiziraju rezultati tranzicijskog procesa u BiH, te predstavljaju faktori privrednog razvoja, koji su od presudnog značaja za razvoj SMEs sektora u BiH. Prezentirana su i iskustva domaće prakse u razvoju SMEs, zatim razvijenost finansijskih i nefinansijskih institucija u BiH i njihov odnos prema SMEs. Dr. Džafić, na osnovu izloženih podataka, smatra da bi SMEs sektor mogao zaposliti veliki broj nezaposlenih u našoj zemlji, ukoliko bi se smanjilo poresko opterećenje, kreiralo stabilno poslovno okruženje, izvršila deregulacija koja podrazumijeva izmjenu i dopunu određenih zakonskih rješenja, liberalizirala oblast spoljnotrgovinskog poslovanja, te ukoliko bi se omogućio pristup investicionom kapitalu pod povoljnim uslovima. On posebnu pažnju posvećuje finansijskim i nefinansijskim institucijama u Bosni i Hercegovini, te njihovom odnosu prema SMEs, a predlaže i kreira određene mjere za stvaranje povoljnog administrativnog i zakonskog okruženja, mjere u oblasti obrazovanja i promocije preduzetništva i SMEs, mjere unapređenja i razvoja nefinansijskih institucija i usluga, mjere

za unapređenje finansijske podrške SMEs, mjere efikasnijeg korištenja resursa u cilju ekonomskog razvoja, te mjere za jačanje korporativnog upravljanja.

Na kraju je priložen aplikativni dio i u njemu se iznose rezultati autorovog istraživanja o poslovanju SMEs u BiH. Radi se o istraživanju sprovedenom na uzorku od 130 privrednih subjekata, kao i definiranju strateških ciljevi razvoja i podrške SMEs i preduzetništva u BiH. Istraživanje je sprovedeno u julu 2004. godine, korištenjem jednostepenog stratifikovanog uzorka. Rezultati istraživanja pokazuju da je došlo do pogoršanja ukupne poslovne klime, da već pri registraciji preduzeća osnivači–vlasnici firme nailaze na nepodnošljive i birokratske prepreke i procedure (npr. za pokretanje posla u BiH je potrebno 12 koraka i 59 dana, a troškovi su i dvostruko veći od prosjeka tranzicijskih zemalja, a čak četiri puta veći od prosjeka članica OECD-a). Treba naglasiti da autor smatra, da bi registraciju trebalo izmjestiti iz sudova stvaranjem specijalizovanih državnih agencija, koje bi vršile koordinaciju procedure za registraciju preduzeća (*one-stop-shop*). Dr. Džafić naglašava da, pored sistemskih ograničenja, veliku prepreku daljem razvoju SMEs sektora i preduzetništva u BiH predstavlja nedovoljna edukacija preduzetnika. Zbog toga predlaže intenziviranje programa obuke i treninga vezane za probleme osnivanja i poslovanja SMEs.

Za obezbjeđenje konkurentnosti i poticaja daljem rastu SME autor smatra da je neophodno ispuniti sljedeće uslove: ukloniti sve zakonske, administrativne i fiskalne barijere za razvoj SMEs sektora, donijeti Zakone na nivou države kojim će se unaprijediti ambijent za rast postojećih i osnivanje novih SMEs, uvesti preduzetničko obrazovanje na svim nivoima od osnovnih

škola do postdiplomskog studija po uzoru na razvijene zemlje, podsticati i stimulisati inovativnost, te razvijati menadžerska znanja za efikasno korporativno upravljanje, poboljšati kvalitet nefinansijskih usluga, te unaprijediti finansijsku podršku SMEs kroz stvaranje novih institucija i programa u cilju podizanja konkurentnosti preduzeća, povećati efikasnost upotrebe resursa nastalih restrukturiranjem ili privatizacijom preduzeća, radi stvaranja novih profitabilnih firmi i produktivnog zapošljavanja, te pružiti podršku razvoju poslovne saradnje ili formiranju mreža postojećih SMEs u zemlji ili inostranstvu, posebno onim SMEs, koja se nalaze u ruralnim i slabo razvijenim krajevima BiH. Na kraju, autor nudi i mogući koncept upravljanja razvojem SME u BiH.

Rukopis dr Zijada Džafića "Preduzetnička ekonomija" predstavlja veoma uspješno teorijsko-praktično istraživanje, koje, po načinu i metodama istraživanja, po metodologiji i stilu pisanja, te na osnovu načina prezentacije i interpretacije rezultata istraživanja, sasvim sigurno doprinosi razvoju naučne ekonomske misli u osvjetljavanju i šansama SME u BiH. Rukopis nudi široku paletu teorijsko-istraživačkog štiva o malim i srednjim preduzećima: kako akademskoj čitalačkoj publici—od studenata i nastavnika, tako i preduzetnicima i vladinom sektoru na svim nivoima bosansko-hercegovačkog administrativnog upravljanja.

Poseban značaj rukopisa ogleda se u novom pristupu razmatranja problematike restrukturiranja privrede, kako u nekim tranzicijskim zemljama, tako i u Bosni i Hercegovini, što je na našim prostorima jedan od prvih radova koji obrađuje ovu problematiku. Izvorni doprinos autora, kao što će se čitalac sam uvjeriti čitajući knjigu, ogleda se u:

- transferu znanja iz domena restrukturiranja privreda i uloge SMEs u tim procesima, iz razvijenih tržišnih ekonomija i uspješnih tranzicijskih zemalja, uz adekvatnu prilagodbu karakteristikama domaćeg poslovnog okruženja,
- spoznaji mnoštva novih pojmova, koncepata i postupaka koje je afirmisala savremena literatura i poslovna praksa razvijenih zemalja, identifikaciji i sistematizaciji postojećih barijera za razvoj SMEs sektora u BiH,
- ocjeni trenutnog ekonomskog stanja i ponuđenim mjerama razvoja SMEs u BiH koje se odnose na stvaranje povoljnog administrativnog i zakonskog okruženja, obrazovanja i promocije preduzetništva i SMEs,
- unapređenja finansijske podrške SMEs, razvoja nefinansijskih institucija i usluga i efikasnijeg korištenja oskudnih bosanskohercegovačkih resursa,
- predloženom konceptu upravljanja razvojem SMEs u BiH,
- predloženoj definiciji SMEs, prikladnoj za naše uslove.

Na osnovu prethodno izrečenog zaključujem da se radi o vrijednom doprinosu osvjetljavanju i razvijanju ekonomije businessa u BiH, pa knjiga dobro dolazi i ekonomskim teoretičarima i biznismenima u značajnom proširivanju saznanja o ovoj oblasti.

Prof. dr. Kadrija Hodžić

**Seudin Muratović – Zehudin Maslić,
Stećci na području općine Živinice,
Hamgraf, Živinice, 2008.**

U cjelini gledano, Tuzlanski kanton je, u odnosu na neke druge dijelove Bosne, relativno siromašan brojem stećaka. Izu-

zetak su južne općine, Kladanj, Živinice i Kalesija, te područje općine Tuzla. Nakon velikana bosanskohercegovačke kulturne historije i arheologije, Šefika Bešlagića, malo ko se odlučio baviti istraživanjem stećaka na terenu. A da takvo istraživanje zaista nudi izazov, ali u konačnici i rezultate, dokaz je i knjiga koju ovom prilikom predstavljamo. Dvojica mlađih profesora historije, Seudin Muratović i Zehudin Maslić, odlučili su obraditi stećke na prostoru svoje općine. Njihov višemjesečni terenski istraživački rad rezultirao je na kraju ovom monografijom.

Knjiga *“Stećci na području općine Živinice”*, pored predgovora i priloga, sastoji se iz četiri dijela. Prvi dio donosi pregled historije Živinica i okoline u prošlosti, s posebnim osvrtom na srednji vijek. U drugom dijelu, opisane su opće karakteristike stećaka, dok su treći dio autori naslovili kao *“Tokovi istraživanja stećaka”*. Četvrti dio predstavlja glavninu knjige i u njemu autori prezentiraju podatke svojih istraživanja. Ukupno je utvrđeno i obrađeno 27 nekropola i veći broj lokaliteta sa osamljenim stećcima, a od toga je trinaest naučnoj javnosti nepoznatih nekropola, koje do sada nisu bile obrađene. Autori su utvrdili ukupno 305 stećaka, od toga 122 sljemena, 103 stupa, 17 sanduka, 1 ploča, te još 62 stećka kojima, zbog utonulosti u zemlju ili oštećenja, oblik nije mogao biti utvrđen. Knjiga obiluje kvalitetnim i vrijednim fotografijama i vrlo je kvalitetno tehnički uređena i opremljena, u kolor- štampi.

Sve u svemu, ova knjiga će predstavljati vrijedan doprinos topografiji stećaka Bosne i Hercegovine i zaista predstavlja prijatno osvježanje u relativno siromašnoj historiografskoj i povijesno-publicističkoj produkciji na području našeg kantona.

Edin Šaković, prof.